

Yangi O'zbekiston strategiyasidagi ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirishda tarixiy manbalar roli ("Hayrat ul-abror" dostoni misolida)

**Toshqo'ziyeva
Orzugul**

*Qo'qon davlat universiteti, O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning "Xamsa" dostonlar turkumining ilk dostoni bo'lgan "Hayrat ul-abror" ("Yaxshilar hayrati") asarining g'oyaviy-kompozitsion tuzilishi, falsafiy-tasavvufiy mohiyati o'rganiladi. Shoirning ijtimoiy-siyosiy va axloqiy qarashlari, odil hukmdor va xalq o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, komil insonga xos bo'lgan fazilatlar — ilm-ma'rifat, qanoat, rostgo'ylik va olijanoblik kabi xislatlar doston matnidan olingan yorqin misollar yordamida tahlil etiladi

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston strategiyasi, Harakatlar strategiyasi, ma'naviy yuksalish, milliy g'oya, uchinchi renessans, tarixiy yondashuv. Alisher Navoiy, "Xamsa", "Hayrat ul-abror", tarixiy manbalar, adabiy meros, sharq falsafasi.

Yangi O'zbekistonni barpo etish va uchinchi Renessans poydevorini yaratish jarayoni nafaqat iqtisodiy-siyosiy islohotlarni, balki jamiyatning ma'naviy va falsafiy yangilanishini ham taqozo etadi. Har qanday buyuk yuksalish ortida mustahkam g'oyaviy asos, milliy qadriyatlar va inson omiliga bo'lgan yuksak e'tibor turadi. Ushbu maqolada mamlakatimiz taraqqiyotining ma'naviy-falsafiy asoslari, inson kapitalini rivojlantirish istiqbollari, tarixiy merosning bugungi kundagi roli hamda davlat boshqaruvining milliy ildizlari tahlil qilinadi.

"O'zbekiston — 2030" strategiyasi mamlakatimizni yangi rivojlanish bosqichiga olib chiquvchi muhim dasturilamal hujjatdir. Ushbu strategiya tub mohiyatida **"Inson qadri va manfaatlar uchun"** degan ezgu g'oya mujassam. Strategiyada belgilangan beshta ustuvor yo'nalishning har biri bevosita yoki bilvosita inson farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yangi O'zbekistonni barpo etishda o'tmish va kelajak o'rtasidagi oltin ko'prik — bu bizning **tarixiy merosimiz va milliy qadriyatlarimizdir**. Bugungi globallashuv va mafkuraviy tahdidlar davrida ma'naviy qadriyatlar shunchaki muzey eksponati emas, balki jamiyatni o'zgartiruvchi, uni jipslashtiruvchi **transformatsion kuch (rol)** vazifasini o'tamoqda.

Ma'naviy qadriyatlarning yangi ko'rinishlari quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

Milliy o'zlikni anglash va g'oyaviy immunitet: Imom Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy kabi buyuk ajdodlarimizning ilmiy va falsafiy

merosi yoshlar qalbida milliy g'urur tuyg'usini uyg'otadi va ularni yot g'oyalardan himoya qiladi.

Uchinchi Renessans falsafasi: Tariximizdagi birinchi va ikkinchi Renessans tajribasi bugungi kunda jamiyat mentalitetini yangilash, ilm-fanga va ijodkorlikka bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirish uchun ma'naviy kuch bermoqda.

Eski andozalardan voz kechish: Tarixiy adolat va milliy an'analar (masalan, oila muqaddasligi, mahalla instituti, o'zaro hamjihatlik) zamonaviy demokratik tamoyillar bilan uyg'unlashib, jamiyat hayotini ijobiy tomonga transformatsiya qilmoqda.

"Hayrat ul-abror" (Yaxshi kishilarning hayratlanishi) **1483-yilda** yozilgan bo'lib, sharq she'riyatidagi an'anaviy didaktik-falsafiy dostonchilik (Nizomiy Ganjaviyning "Maxzan ul-asror", Xusrav Dehlaviyning "Matla' ul-anvor" asarlari) yo'nalishida yaratilgan. Asar an'anaviy muqaddima (hamd, na't, munojot, so'z ta'rifi), **20 ta maqolat (bob)** va har bir maqolat g'oyasini dalillovchi **20 ta hikoyat** hamda xotimadan iborat. Doston aruz vaznining **"sari'i musaddasi matviyi makshuf"** (vazni: *muftailun muftailun failun*) bahrida yozilgan.

Dostonning falsafiy asosi **tasavvuf ta'limoti** (vaxdatul vujud falsafasi) bilan sug'orilgan. Navoiy insonni koinotning gulto'ji, borliqning siri va eng oliy xilqat deb biladi. "Hayrat" so'zi tasavvufiy ma'noga ega bo'lib, solih bandaning Alloh jamoli va qudrati qarshisida hayratga tushishi, o'zligini anglash jarayonini anglatadi. Shoir dunyodagi adolatsizliklar, inson nafs va jamiyat illatlarini tahlil qilar ekan, bu muammolarning yechimini axloqiy poklanish va ilohiy ishqqa intilishda ko'radi.

Asarning **Yettinchi maqolati** bevosita "Salotin bobida" (Sultonlar haqida) deb nomlanadi. Navoiy davlat boshqaruvi va ijtimoiy barqarorlikning asosini **adolatda** ko'radi. U shoh xalq uchun xizmat qilishi kerak, degan demokratik g'oyani ilgari suradi.

Navoiy shohni daraxtga, xalqni esa uning ildiziga o'xshatadi. Agar ildiz qurisa (ya'ni xalq zulm ko'rsa), daraxt ham quriydi:

*Shohki, ul adl ishin unvon qilur,
Kishvarni adli bila obodon qilur.
Zulm qilg'on shoh erur bo'ston kabi,
Ichra sarsar yeli go'riston kabi.*

Shoir hukmdorlarni xalqdan ogoh bo'lishga va oddiy odamlarning og'irini yengil qilishga chaqiradi. Ushbu bobga ilova qilingan **"Nu'mon va dehqon" hikoyati** bu g'oyani yaqqol ochib beradi. Hukmdor Nu'mon o'rmonda adashib qolib, bir dehqonning uyida mehmon bo'ladi va oddiy xalqning podshoh haqidagi haqiqiy, achchiq fikrlarini eshitadi. Bu hikoyat orqali Navoiy shoh va xalq o'rtasidagi parda ko'tarilishi, podshoh doimo el dardi bilan yashashi lozimligini uqtiradi.

Navoiy dostonida insonni komillik darajasiga ko'taradigan eng muhim axloqiy mezonlarni alohida maqolotlarda batafsil tahlil qiladi.

A) Ilm-ma'rifat talqini (To'qqizinchi maqolat)

Navoiy ilm va ma'rifatni inson hayotining nuri deb hisoblaydi. Ilmsiz insonni mevasiz daraxtga yoki ko'r odamga o'xshatadi. Biroq shoir faqat nazariy ilmni emas, balki **amal qilinadigan ilm va fozillikni** ulug'laydi:

*Ilm kishiga sharaf-u joh erur,
Jahli yo 'lig'a raxsh-u sipoh erur.
Har kishining bo 'lsa fozillig'i ko 'p,
Anga base xalqning ta 'zimi ko 'p.*

B) Qanoat talqini (O'n birinchi maqolat)

Navoiy nafs balosini qoralaydi va unga qarshi eng buyuk qalqon sifati **qanoatni** ko'rsatadi. Qanoat – boriga shukr qilish, ta'magirlikdan yiroq bo'lishdir. Shoir qanoatli kishini eng boy va hur inson deb ataydi:

*Ganj qanoatda erur, bil buni,
Aylama zoe' bu qanoat kuni.
Kimki qanoatni o'zig'a kasb etar,
Dunyoda ul barcha murodg'a etar.*

Bu fikrni dalillash uchun keltirilgan "**Hotami Toyi**" **hikoyatida** yuz pud o'tinni orqalab kelib, o'z mehnati bilan non topayotgan chol, Hotami Toyining cheksiz saxovatidan ko'ra o'z qanoati va mehnatini afzal bilishi tasvirlangan.

D) Rostlik (To'g'rilik) talqini (O'n ikkinchi maqolat)

Rostlik – Navoiy falsafasining eng markaziy tushunchalaridan biri. To'g'ri so'zlik inson qadrini oshiradi, yolg'on esa imonni kuydiradi.

*Rostliq erur kishiga asli vafod,
Kishi topmas rostlig'idin jafod.
Rost aytib o'linga yuz tutmoqlik,
Yolg'on aytib qutulmoqdin afzaldir.*

Ushbu bobdagi "**Sher va duldul**" (**Yolg'onchi va rostg'oy ovchi**) hikoyati yolg'onning fojiali oqibati hamda rostlikning najot keltirishini ramziy obrazlar orqali isbotlaydi.

E) Juvonmardlik (Futuvvat va saxiylik) talqini (O'n beshinchi maqolat)

Juvonmardlik – bu mardlik, saxovat va olijanoblik majmuidir. Navoiy juvonmard deb o'zgalar dardi uchun o'zini fido qila oladigan, muhtojlarga yordam qo'lini cho'zuvchi insonlarni aytadi:

*Juvonmardlik sharaf-u shon erur,
Olam aro mardlig'a nishon erur.
Kimda futuvvat bila saxovat erur,
Ikki jahonda anga saodat erur.*

Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostoni inson kamoloti, adolat, iymon va jamiyat taraqqiyoti kabi o'lmas g'oyalari bilan bugungi kunda olib borilayotgan zamonaviy islohotlar bilan har tomonlama uyg'unlashadi. Dostonning ma'naviy qadriyatlari davlat va jamiyat qurilishidagi islohotlar bilan bevosita bog'lanadi.

Riyokorlik va adolatsizlikni fosh etishda Navoiy 4-maqolatda va boshqa o'rinlarda soxta dindorlik, riyokor shayxlar, xalq haqqiga xiyonat qiluvchi amaldorlar hamda adolatsizlikni keskin qoralaydi.

Adolat – saltanat ustuni 3-maqolatda shohlar va rahbarlarning adolati, xalq ahvolidan xabardor bo'lishi alohida ta'kidlanadi. Bu bugungi kunda davlat organlari ochiqligi, shaffofligi va korrupsiyaga qarshi murosasiz kurash siyosati bilan to'liq mos keladi.

Halollik va qanoat mezoni asardagi hikoyatlar (masalan, ochko‘zlik, molidunyo ortidan quvish va kibning oqibatlarini) bugungi kunda davlat xizmatchilari va yoshlar orasida "halol mehnat va toza vijdon" konseptini targ‘ib qilishda samarali ma‘naviy-axloqiy filtr vazifasini o‘taydi.

Jamoatchilik nazorati adolatsizlikka nisbatan jamiyatda "sukut saqlamaslik" va ijtimoiy adolatni tiklash g‘oyalari zamonaviy korrupsiyaga qarshi compliance (komplayens) tizimlari va jamoatchilik nazorati institutlari bilan uyg‘unlashadi.

Interaktiv va raqamli formatlar "Hayrat ul-abror" dostonidagi maqolat va hikoyatlarni qisqa metrajli animatsion filmlar, podkastlar, audio-kitoblar hamda ijtimoiy tarmoqlar uchun videolar shaklida yetkazish.

Maktab va oliy ta‘limda klaster uslubi adabiyot darslarini huquqshunoslik, axloq va jamiyatshunoslik fanlari bilan integratsiya qilib, Navoiy asarlaridagi falsafiy-huquqiy g‘oyalarni real hayotiy misollar bilan tahlil qilish.

Ma‘naviy targ‘ibot guruhlari faoliyatini boyitish mahalla, o‘quv markazlari va mehnat jamoalarida "Xamsaxonlik" kechalarini tashkil etish, doston hikoyatlarini zamonaviy tilga o‘girib (nasriy bayonlari asosida), "axloqiy keys" (case-study) sifatida muhokama qilish

Davlat xizmatchilari uchun axloq kodeksi rahbar kadrlar va davlat xizmatchilarining ma‘naviy-axloqiy malakasini oshirish kurslariga Alisher Navoiyning adolat, elga xizmat qilish va manmanlikdan yiroq bo‘lish haqidagi o‘gitlarini maxsus o‘quv moduli sifatida kiritish

Yangi O‘zbekiston strategiyasining ma‘naviy-ma‘rifiy yangilanish va inson qadrini ulug‘lash yo‘nalishlari Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostoni kabi tarixiy-falsafiy manbalardagi ezgulik, adolat va komil inson g‘oyalari bilan bevosita uzviy bog‘liq bo‘lib, jamiyat taraqqiyotida axloqiy poydevor vazifasini o‘taydi. Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostoni faqatgina XV asr tasavvufiy-didaktik adabiyotining nodir yodgorligi emas, balki bugungi kunda amalga oshirilayotgan Yangi O‘zbekiston strategiyasidagi islohotlarning ma‘naviy-falsafiy negizini tushinishda muhim tarixiy manbadir. Dostondagi adolat, insonparvarlik, halollik, ilmga intilish va el-yurt manfaati yo‘lidagi xizmat qilish haqidagi maqolat hamda hikoyatlar Yangi O‘zbekistonning 7 ta ustuvor yo‘nalishidagi "Inson qadri uchun", fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va ma‘naviy-axloqiy barkamollikni ta‘minlash kabi maqsadlar bilan uyg‘unlashib ketadi. Tarixiy manbalar yosh avlodni milliy o‘zlik, vatanparvarlik va yuksak axloq ruhida tarbiyalashda hamda davlat boshqaruvida ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashda ma‘naviy kompas vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 457 b.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 7-jild: Hayrat ul-abror (doston). – Toshkent: Fan, 1991. – 416 b.
3. Hayrat ul-abror (Nasriy bayoni va izohlar bilan). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 384 b.
4. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. – Toshkent: Fan, 1994. – 264 b.